

Pintilik mi Fakirlik mi: Mihaliçli Bedrî'nin Cimrilik Gazeli ve Gazeldeki Cimrilik Kavramı

DR. FAHRİ KAPLAN*

Öz

Hakkındaki bilgileri Latîfî Tezkiresi'nden edindiğimiz Bedrî, tahminen XV.-XVI. yüzyıllarda yaşamıştır. Latîfî, Mihaliç taraflarından garip bir şahıs olduğunu ve fakir bir hayat sürdüğünü belirttiği Bedrî'den bir şiir örneği de verir. Bu şiir şairin hâlinde haber veren "cimrilik" redifli bir gazeldir. Şiirin redifinde geçen "cimrilik", bugünkü Türkçedeki gibi "eli sıkılık, pintilik" anlamında değil, "fakirlik" manasında kullanılmıştır. Bedrî, bu şiirinde kendi fakirliği üzerinden fakirlik anlamında kullandığı "cimrilik" kavramını mizahi hatta ironik bir dille işler. Fakirliğin doğuştan beri yakasını bırakmadığını söyleyen şair, fakirlik yüzünden güzel sevgilinin kendisinden kaçtığından yakınır. Annesinden babasından kendisine miras olarak sadece fakirlik kaldığını belirten şair, fakirlikten karpuz bile yiyemediğini, hıyarı (salatalığı) gözüne sürme diye çektiğini mizahi bir tarzda anlatır. Fakirlik evde de dışarıda da şairde itibar bırakmamıştır. Son beyitte ise Bedrî, "fakirlik" kavramının kendisi ile (Bedrî gibi bir şairin fakir olmasıyla) övündüğünü, böyle bir şairin bile fakir olması sayesinde iftihar edebildiğini belirterek fakirliğine hoşça bir anlam yükler. Bedrî'nin bu gazeli, devrinin fakir bir şairinin penceresinden fakirlik kavramına mizahi tarzda yazılmış dikkate değer bir haşiyedir.

Anahtar sözcükler: Bedrî, cimrilik, fakirlik, gazel, Latîfî Tezkiresi

STINGINESS OR POVERTY: MİHALİÇLİ BEDRÎ'S STINGINESS GHAZEL AND THE CONCEPT OF STINGINESS IN THE GHAZEL

Abstract

Bedrî, whose information we obtained from the Tezkire of Latîfî, lived in the 15th-16th centuries. Latîfî also gives an example of a poem from Bedrî, who was a strange person from the Mihalic side and lived a poor life according to him. This poem is a ghazel with a redif (repeated voice) "cimrilik" (stinginess/poverty) that informs the poet's condition. "Cimrilik", which is mentioned in the repeated voice of poem, was used not in the sense of "parsimony" as in today's Turkish, but in the meaning of "poverty". In this poem, Bedrî humorously or even ironically deals with the concept of "cimrilik" that he uses in terms of poverty through his own poverty. The poet, who says that poverty has haunted him since birth, complains that his beautiful lover has run away from him because of poverty. Stating that only poverty remains as a heritage from his mother and father, the poet humorously describes how he could not even eat watermelons because of poverty, and that he tinged with kohl by using a cucumber so that he could not put it in his

* Muğla S.K. Ün. Edebiyat Fak. TDE Böl. kaplanfahri@gmail.com, orcid: 0000-0002-6462-6104
Gönderim Tarihi: 21.02.2022

Kabul Tarihi: 27.03.2022

eyes. Poverty has not left a reputation in the poet, both at home and outside. In the last couplet, Bedrî attributes a pleasant meaning to his poverty by stating that poverty is proud of himself. Bedri's this ghazel is a remarkable note written on the concept of poverty in a humorous manner from the window of a poor poet of his time.

Keywords: Bedrî, stinginess, poverty, ghazel, Tezkire of Latîfî

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatında mizahi unsurlar XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar siyasi, sosyal ve edebî gelişmelere bağlı olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkmıştır¹. Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, Gülşehrî'nin *Mantiku't-Tayr'ı*, Âşık Paşa'nın *Garîb-nâme'si* gibi eserlerdeki bazı hikâyelerde, bazı şathiye tarzı şiirlerde divan edebiyatındaki mizahın erken dönem örneklerini bulabiliriz. XV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış Şeyhî'nin *Harnâme'si* de mizahi bir sosyal eleştiri kitabı olarak okunabilir. Bu yüzyılda Molla Lutffî'nin mensur *Harnâme'si*, Mercimek Ahmed'in *Kâbus-nâme Tercümesi* gibi eserlerin yanında Necâtî Dîvânı'nda da yer yer mizahi unsurlara rastlanır. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise mizahi içerikli eserlerde ve şiirlerde daha önceki yüzyıllarda görülmediği kadar artış yaşanır. Zâtî'nin *Letâif'i* ve Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi'nin *Letâif-nâme'si*, Meâlî'nin *Kedi Mersiyesi*, Fuzûlî'nin *Şikâyet-nâme'si* ve Derviş Şemsî'nin *Deh Murg* gibi eserleri bu devrin mizahi literatüründe önemli bir yer edinirler. Elbette bu sırada bunların dışında da pek çok mizahi içerik taşıyan metin/eser kaleme alınmıştır. Divanların da mizaha açık mısra ve beyitleri önceki asırlara göre çok daha fazladır: "Bu yüzyılın [XVI. yy] divanları bir önceki yüzyıla kıyasla çok daha fazla mizah içeren beyitlere sahiptir. Hemen her nazım şeklinde yazılmış mizahi şiirler divanlarda sık sık boy gösterir." (Kortantamer, 2007, s. 24). XVI. yüzyılda Anadolu'da kaleme alınmaya başlanan Türkçe şair tezkireleri de içerdikleri anekdotlar açısından zengin bir malzemeye sahiptir. Bunların başında Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-Şuarâ* adlı tezkiresi gelir. Eser, biyografik bilgi açısından olduğu kadar devrin sosyal hayatını yansıtmaya, ele aldığı kişilerin mizacına dair bilgiler sunması, edebî eleştiri, içerdikleri anekdot ve latifelerle çok yönlü bir tezkiredir. Bunun yanında Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şuarâ vü Tabsıratu'n-Nuzamâ'sı* (Latîfî Tezkiresi) da -asrın diğer tezkireleri gibi- dikkat çekici bir eserdir. Latîfî Tezkiresi, edebî eleştiri açısından özgünlüğünün yanında içerdikleri biyografik bilgiler ve şairlere dair anekdotlar yönünden de zengin bir kitaptır. Hakkındaki bilgileri bu tezkireden edindiğimiz Mihaliçli Bedrî de Latîfî'nin renkli ve mizahi anlatımıyla bizlere tanıttığı şairlerden biridir. XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk çeyreği (veya ilk yarısı) arasında yaşamış olması muhtemel Bedrî, tam da mizahi anlatımın yaygınlık kazandığı bir dönemde mizahi bir şiirle kendisine bir tezkirede yer bulabilmiş ve adını bugüne taşıyabilmiştir. Bedrî'nin en belirgin özelliğinin yoksulluğu olduğu ve bunu da "cimrilik" redifli gazeliyle şiirine mizahi bir tarzda yansıttığı Latîfî Tezkire'sinde verilen bilgiler ve şiir örneğinden anlaşılmaktadır. Bedrî'nin

¹ Bu yazının girişinde verilen Klasik Türk edebiyatında XVI. yüzyıla kadar mizahın seyrine dair özet bilgi için Tunca Kortantamer'in "Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi" başlıklı yazısından (Kortantamer, 2007, s. 3-49) yararlanılmıştır.

fakirliğinden şikâyet ettiği gazelinin mana dünyasına yakından bakabilmek için şiirin redifindeki “cimrilik” kavramının devrindeki manasının ortaya konulması gerekmektedir.

1. LÜGAT ANLAMıyla “CİMRİ”

“Cimrilik” kavramı Türkçede bugün “pintilik, hasislik, eli sıkılık” anlamlarında kullanılıyor olsa da “cimri” kelimesinin gerek Farsçadaki gerekse XV.-XVI. yüzyıl Osmanlı Türkçesi’ndeki kullanımı bu anlamdan farklıdır. Kelimenin günümüzdeki anlamını zaman içinde kazandığı söylenebilir.

“Cimri” (جمري), kelimenin alındığı dil olan Farsçada “sefih, nâ-halef, sifle; dilenci, yüzüstü, edepsiz kimse” (Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 121) gibi anlamlardadır. Ziyâ Şükûn, *Ferheng-i Ziyâ* adlı Farsça-Türkçe sözlüğünde “cimri” için: “Soysuz, alçak, dilenci. Dilimizde pek pinti yerinde kullanılır.” (1984, s. 659) diyerek kelimenin “pinti” anlamını Türkçede kazandığını vurgular. Steingass ise Farsça “cimri” için: “poor, mean; turbulent” (2005, s. 371) tanımlamasıyla kelimenin “fakir” manasında olduğunu, bunun yanında “kavgacı, gürültücü: *turbulent*” -ki bunu Âsım Efendi’nin verdiği sefih, yüzüstü, edepsiz anlamlarına yakın bir ifade olarak görebiliriz-anlamına da geldiğini söyler. Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*’te “pinti”yi “cimri”nin üçüncü anlamı olarak zikreder: “جمري cimrî: 1.soysuz, aşağılık. 2. dilenci. 3. pinti.” (2015, s. 575).

“Cimri” kelimesinin köken dili olan Farsçadaki anlamında “fakirlik”, “dilencilik”, “sefihlik”, “edepsizlik” anlamlarının “pintilik” anlamının çok daha önüne geçtiği açıkça görülmektedir. Yazıya konu olan şiiri esas alacağımız için bu noktada “cimri” kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki manasına eğilmemiz gerekir. Kamus-ı Türkî’de “cimri” için: “pek hasis, pinti, miskin” (Şemseddin Sâmî, 1989, s. 481) anlamı verilir. Görülüyor ki Şemseddin Sâmî “cimri”nin “hasis/pinti” anlamını “miskin/fakir” anlamından önce zikretmiştir ki bu, Türkiye Türkçesinde bugün kullandığımız anlamına uygundur. Ancak Kamus-ı Türkî’nin Osmanlı’nın son dönemlerine ait, dolayısıyla bugüne yakın bir lügat olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Daha eski bir dönemi inceleyen Mertol Tulum’un *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı sözlüğünde *cimri*, “yoğsul, fakîr, gedâ, hızan, fakîrâne, miskîn, dervîş, -- *pauper*; zibidî, zevâllü, hızan, -- *miserabilis*” (2011, s. 501) anlamlarıyla karşılaşılır. Dolayısıyla XVII. yüzyılda *cimri* kelimesinin “pinti” anlamıyla değil de; “fakir”, “yoksul”, “dilenci” gibi manalarıyla öne çıktığını belirtmek hatalı olmasa gerektir. Nitekim birazdan inceleyeceğimiz, Latîfî Tezkiresi’nde (yazılışı 1546) yer alan şiirde “cimrilik” kelimesinin “pintilik”ten tamamen farklı olarak “fakirlik, yoksulluk” manasında kullanılıyor oluşu da Türkçenin söz konusu devirlerinde kelimenin böyle bir anlamı taşıdığını gösterir. Farsça’dan alınan “cimri”, Türkçe’de “fakir” anlamında kullanılmış olsa da kaynak lügatlerin ışığında Farsçada “cimri”nin “soysuz, edepsiz, dilenci” anlamlarının daha belirgin olduğunu da görmek mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki Farsçadan alınan “cimri” kelimesi, Türkçede Farsçadaki anlamından kısmen farklılaşarak öncelikle “fakir, yoksul” anlamı kazanmış; zaman içinde de “pinti, eli sıkı, hasis” anlamını karşılar hâle gelmiştir. Bu durum, çalışmaya mevzu olan şiiri incelerken daha belirgin şekilde görülecektir. Tarama Sözlüğü’nde ise “cimri” için birinci anlam olarak “soysuz, hasis, adi, değersiz, sefil, ayak takımı, baldırı çıplak.” verilirken, ikinci anlam olarak ise “züğürt, fakir” (Türk Dil Kurumu, 2009, s. 774-775) zikredilir. Kubbealtı Misalli Büyük

Türkçe Sözlük'te de "cimri" kelimesi ile ilgili verilen ön açıklamada kelimenin Farsçada "soysuz, dilenci" anlamlarına gelip bugünkü anlamını Türkçede kazandığına dikkat çekilir: "(Fars. cimri "soysuz; dilenci"den) [Kelime aşağıdaki anlamı Türkçede kazanmıştır] Paraya ve mala aşırı düşkünlüğü yüzünden elindekini gerektiği gibi harcamayan (kimse), pinti, hasis, bahil, nekes" (Ayverdi, 2011, s. 505). Ferit Devellioğlu da lügatinde cimrinin bu farklılaşan anlamına dikkat çeker: "cimrî جمرى (f.s.): soysuz, alçak, dilenci [Türkçede *pinti*, *tamahkâr* manasına kullanılır]" (2007, s. 143). Elbette bu "pinti" anlamının Osmanlı Türkçesinin son dönemleri ve Türkiye Türkçesinde çok belirgin olduğunu, klasik dönem Osmanlı Türkçesinde -bir sonraki bölümdeki örneklerde de görüleceği üzere- "fakir, yoksul, dilenci" vb. anlamlarının öne çıktığını tekrar etmek gerekir.

2. ÖRNEK BEYİTLERDEN HAREKETLE XV.-XVI. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE "CİMRİ" KELİMESİ

Latîfî, tezkiresinde Bedrî'nin yaşadığı dönem hakkında bilgi vermez ancak buradaki anlatımından onun Latîfî'ye çok uzak bir çağda yaşamadığını tahmin edebiliriz. Latîfî Tezkiresi, 1546 yılında yazıldığına göre Bedrî'nin de XV.-XVI. yüzyıllarda yaşamış olabileceğini tahmin edebiliriz. Bu dönem metinlerinde "cimri" kelimesinin kullanımına dair birkaç örneğe bakmak yerinde olacaktır².

Ahmed-i Dâî (ö. 1421 sonrası), bir gazelinde:

Câm-ı Cimşîd içene genc-i Ferîdûn yitmez

Yâ anı bir pulu yok cimrî yalınca mı içer (G. 201/4)

diyerek şarabın mucidi Cem'in kadehinden içene Feridun'un hazinesinin yetmeyeceğini, yani o kadehin, o aşk şarabının güzelliği ve etkisi karşısında Feridun'un hazinesinin bile gönlü kesmez olacağını söyledikten sonra "Pekala onu bir pulu yok cimri yalın bir şekilde mi içer?" diye sormaktadır. Burada Feridun hazinesi ile "bir pulu yok cimri" tezat oluşturur. Cimri kelimesini vasfeden ifade ise "bir pulu yok"tur. Dolayısıyla beyitte "cimri"nin "parası pulu olmayan, fakir, yoksul" vb. anlamlarda kullanıldığı görülür.

XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyıl başlarının öne çıkan şairlerinden Mesîhî (ö.1512) "cimri" kelimesini kullandığı bir beytinde şöyle der:

Hayâl-i genc-i vaslun kılmağ ile

Kemerde bay olur cimrî kalender

(2014, s. 165, G. 80/4)

"Bay" kelimesi için Şemseddin Sâmî: "zengin, gani, mütemevvil, tûvânger" (1989, s. 277) anlamlarını verir. Mesîhî'nin beytinde "bay" ile "cimri" kelimeleri tezat oluşturur. Şair, sevgiliye seslenerek, onun vuslatının hazinesini hayal etmekle "cimri kalender" in bay (zengin) hâle geleceğinden bahseder. Yani sevgilinin hayali cimri kalenteri dahi zengin edecek bir hazinedir. "Kalender" in bay (zengin) hâle gelecek olması onun "cimri"liğinin fakirlik anlamında olduğunu göstermektedir. Kalender şu an *cimri* (fakir) iken sevgiliye kavuşma hayalinin hazinesi ile *bay* (zengin) olacaktır. Kalenderî dervişleri, "çâr-darp (sakal, kaş ve bıyıklar ustura ile kazınmış) bir

² Beyitlerin tespitinde çevrimiçi bir kaynak olan TEBDİZ Tanıklı Türkçe Sözlük'ten (Tebdiz, t.y.) yararlanılmıştır.

hâlde gezerler. Kulaklarına halka takarlar. (...)” (Pala, 2020, s. 254), bu yönleriyle dünya umurunda olmayan, gönlünce yaşayan kimselere “kalender-meşrep” de denir. Tasavvufi ıstilahta kalender “dünya ile alakasını kesip Allah’a yönelen kimse”yi (Cebecioğlu, 2014, s. 265) ifade edebilmekte olup “halk arasında kalender; yoksul, kimsesiz kişiye dendiği gibi, her şeyi hoşgörüyü karşılayan geniş meşrepli, herkesle anlaşabilen ve geçinebilen kimselere de kalender adam denir” (Cebecioğlu, 2014, s. 265-266). Görüldüğü üzere kalenderî dervişlerinden hareketle anlam genişlemesi yaşayan “kalender” tabirinin dünya umurunda olmayan, maddi zenginliğe değil gönül zenginliğine önem veren kimseyi belirttiği söylenebilir. Bunun da halk arasında zaman zaman yoksul kimselere de “kalender” denilmesine sebep olduğu yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “cimrî kalender” tabiri ile kalenderin “pinti”liğinin değil, dünya malına sahip olmamasının, elinde avucunda bir şey olmamasının, maddi olarak yoksulluğunun vurgulandığı görülmektedir. Zira “pintilik”; gönül ehli birinin, dünyaya değer vermeyen birinin davranışı değildir, hatta tam aksi dünya sevgisinin ve gönül darlığının neticesidir. Kalender için ise dünyayı terk etmiş, dünya malı açısından fakir, tasavvufi “fakr” hâlini yaşayan biri olmak münasiptir. Dolayısıyla burada da *cimri* kelimesinin “fakir, yoksul” gibi anlamlarının öne çıktığı söylenebilir.

Derviş Muhammed Yemînî, 925/1519 tarihinde kaleme aldığı (2002, s. 3³), Fazîlet-nâme adlı mesnevisinin bir beytinde:

Kamu tâcirlerin malını yağma

Kıluban eyledi cimri vü rüsvâ (s. 551, beyit 6636)

der. Burada Yemînî, bahsettiği kişinin bütün tacirlerin malını yağma kılarak onları cimri ve rüsva ettiğini söylemektedir. Malı yağmalanmış kimsenin içine düştüğü durumun ise pintilik değil yoksulluk olduğu açıktır. Dolayısıyla cimri burada da “pinti, eli sıkı” anlamında olmayıp “fakir, yoksul, elinde avucunda bir şey kalmayan” vb. bir anlam taşır.

Güvâhî, 923/1526 tarihinde (İsen, 2014) yazmış olduğu Pend-nâme adlı eserinin bir beytinde:

Hasis ü cimri vü dûn-himmet ola

Kapusu hâli vü bî-şöhret ola (1990, s. 107)

derken cimrilik kelimesini bugünkü manasında olduğu gibi “pinti, eli sıkı” vb. bir anlamda kullanmış olmalıdır. Bu da daha önce gördüğümüz üç örnekten farklı olarak XVI. yüzyılda cimri kelimesinin bugünkü manasıyla da kullanılabildiğini gösterir.

Hayretî (ö.1534) ise tıpkı Bedrî gibi -kafiyesi farklı olmakla birlikte- “cimrilik” redifli bir gazel söylemiş olup şiir şöyledir:

“Atuma ne arpa kodı ne bana nân cimrilik
Hâsılı kendümden usandurdu yârân cimrilik
Sîm ü zer yâd eyledükçe rûy-ı zerdüm üstine
Gözlerüm yaşın revân eyler firâvân cimrilik
Ben ayakda kalmışa olmazsan ey şeh dest-gîr
Eyledi pâmâl idüp hâk ile yeksân cimrilik
Gevher-i maksûda dahi irmedi gavvâs-ı dil

³ Burada söz konusu miladi tarihi Yemînî'nin zikrettiği hicrî 925 tarihinden (2002, s. 602) hareketle, eseri yayına hazırlayan Yusuf Tepeli vermiştir.

Eyledi gerçi gözüm yaşını ‘ummân cimrilik
 Vaz gelsem tan mîdur mahbûb u meyden Hayretî
 Nev-cuvân iken beni pîr etti oğlan cimrilik”
 (Hayretî, 1981, G. 239, s.280)

Hayretî'nin bu gazeli dikkatlice incelendiğinde cimrilik kelimesinin “fakirlik” anlamının öne çıktığı görülecektir. Atına arpa ve kendisine ekmek bile bulamadığını, padişah/sevgili ayakta kalmış olan kendisine el uzatmazsa yerde sürünüp hâk ile yeksan olacağını söyleyen şairin “cimrilik” kelimesini gazelin tamamında “fakirlik” manasında kullandığı söylenebilir.

Geniş kapsamlı bir tarama ve inceleme ile cimri kelimesinin yüzyıllara göre değişen ve farklılaşan anlamlarını tespit edebilmek ve kelimenin hangi dönemlerde hangi anlamlarda kullanıldığını daha iyi görebilmek mümkündür. Ancak bu tür geniş kapsamlı inceleme, ayrı bir çalışma konusu olup bu çalışmada Bedrî'nin gazeline yoğunlaşılacağı için burada “cimri” kelimesinin o dönemde bu gazele de yansıyan anlamına işaret etmekle yetinilmiştir.

3. BEDRÎ'NİN CİMRİLİK GAZELİ

Doğum ve vefat tarihleri bilinmeyen (Aksoyak, 2015), XV. yüzyılda ve/veya XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olması muhtemel, hakkındaki bilgileri Latîfî Tezkiresi'nden (2018, s.145) edindiğimiz Bedrî, bu eserde anlatıldığına göre; Mihaliç (bugünkü Karacabey) taraflarından garip bir şahıs olup, iflasın ileri derecesinde müflis ve muhtaç bir kişidir. Ömrü boyunca iki akçe biriktiremeyen Bedrî'ye fakir anne ve babasından da herhangi bir miras kalmamıştır. Ömrü boyunca “cimrilik”ten (fakirlikten) yakınan şair, dünyadan ve canından bıkacak hâle gelmiştir. Bu bilgileri veren Latîfî, yazımıza da mevzu olacak şiiri örnek vererek Bedrî'nin bu şiiriyle hâlini hikâye etmek ve “ekâbir”e haber vermek için fakirlikten şikâyet ettiğini belirtir (2018, s. 145). Söz konusu olan şiir şudur:

“Tâ toğaldan ben fakîrûn oldu yâri cimrilik
 Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsârı cimrilik

‘Âşık-ı seksekdür adum akçe yok çek çek şıyâm⁴
 Gör nice benden kaçurdu ol nigârı cimrilik

Ataşından anasından cümle il mîrâs yir
 Ben fakîrüm aţam anam yâdigârı cimrilik

Yüregüm kavun gibi yarıldı âh karpuz diyü
 Gözlerüme tûtîyâ itdi hıyârı cimrilik

Evde karum hürmet itmez taşra çıksam bakmaz il
 Evde yabanda komadı i'tibârı cimrilik

⁴ Çek çek sıyam (چك چك صيام) ifadesi, beytin anlamına uygun olarak “çîñ çîñ sayam”, “çik çik sayam”, “çek çek sayam” vb. şekillerde de okunabilir. “Sek sek” ile olan ses uyumundan dolayı “çek çek” okuyuşunu ön planda tutmak da mümkündür. Bu husus ve beytin muhtemel anlam dünyası bu bölümde şairin yorumlandığı kısımda ele alınacaktır. Bk. beytin yorumlandığı ilgili kısım.

Bedriyâ bir müdd de altun vireyidi baña Hakk
 Dağı itmezdi benümle iftiğârı cimrilik"
 (Latîfî, 2018, s. 145)

Şiirin ana çerçevesine bakıldığında "cimrilik" in "fakirlik" anlamını taşıdığına rahatça görülebileceğine yukarıda değinilmişti. Gazeli beyit beyit ele alarak bu anlama ve o devirde cimrilik (fakirlik) yaşayan bir kişinin hikâyesine yakından tanık olmak mümkündür.

Bedrî, şiirine cimriliğin/fakirliğin kendisine doğuştan gelen bir sıfat, hatta bir dost olduğunu söyleyerek başlar:

Tâ toğaldan ben fakîrûñ oldu yâri cimrilik

Mûnis-i evkâtı yâr-ı gam-küsârı cimrilik

"Cimrilik (fakirlik), doğduğumdan beri ben fakirin yari, zamanını geçirdiği cana yakın dert ortağı bir dostu oldu."

Bu sözleriyle şair; beyitte "cimrilik" kelimesiyle ifade edilen fakirliğin sonradan kazandığı bir haslet olmadığına, ta doğuştan beri, kendini bildiğinden beri bu hâlde olduğuna dikkat çekerek şiire alaka uyandırıcı bir tarzda giriş yapar. Devam eden beyitlerde de hasbihalini beyan için ilk adımı böylece atmış olur. Şairin vaktini geçirdiği, cana yakın arkadaşı, dert ortağı dostu da bu fakirliktir. Bir başka deyişle şair (anlatıcı), vaktini fakirlikle geçirmektedir; etrafında fakirliğinden başka dostu, hâlimden anlayan kimsesi yoktur. Bedrî'nin talihi, bu fakirlikten ("cimrilik"ten) ötürü sevgiliye karşı da gülmeyecektir:

'Âşık-ı seksekdür adum akçe yok çek çek sıyâm

Gör nice benden kaçurdı ol nigârı cimrilik

"Adım seksek âşıktır, akçem (param) yok, oruç tut(maktan başka da çarem)... O güzel yüzlü (resim gibi) sevgiliyi fakirlik (cimrilik) benden nasıl kaçırır, gör!"

Şairin adının seksek âşığa çıktığını söylemesi, fakirlikten yolda düzgün yürüyecek dermanı olmadığına işaret etmek için olsa gerektir. Bedrî'nin sıyâm (oruç) çektiğini belirtmesiyle de, aslında bir ibadet olan oruçtan ziyade mecburi bir açlık orucuna maruz kaldığına dikkat çektiği düşünülebilir. Zira oruç "tut"ulur, burada "çek çek" denilmesi, şiir öznesi için bu durumun çile "çek"ilen bir hâl aldığını ima ederken buradaki orucun da -az önce belirtildiği gibi- ihtiyari olmaktan ziyade mecburi, fakir u zaruretten kaynaklanan yönüne işaret eder. Bu hâliyle kendisine bakmakta, kendisini çekip çevirmekte zorlanan şair/âşık için de sevgiliyi yanında tutmak epey zor olmalı ki Bedrî, bu fakirliğin güzel (resim gibi) sevgiliyi kendisinden kaçırıldığını belirtir.

Beyitteki "çek çek sıyâm (چك چك صيام)" ifadesinin başka türlü okunabilmesi de mümkündür. Şair, akçe yok dedikten sonra "çik çik sayam", "çîñ çîñ sayam", "çek çek sayam" gibi bir ifade kullanmış da olabilir. Buradaki akçeyi madeni bir para veya gümüş vb. olarak düşünürsek böyle bir okuyuşta şair: "Bende akçe yok ki, onu sevgiliye çin çin (veya çek çek, çik çik) sayayım; adeta sayarken çınlatayım!" demiş olur. Sonrasında bu yoksulluktan dolayı akçe sayamamasının o resim gibi güzel sevgiliyi kendisinden kaçırıldığını söyleyerek fakirliğin yüzünü aşta da güldürmediğini belirtir. Şairin maddi yoksulluğu onun gönül dünyasını da etkilemiş, sevgiliden mahrum kalmasına sebep olmuştur.

Bedrî, üçüncü beyitte cimriliğinin (yoksulluğunun) doğuştan gelen yönüne dönüş yapar ve bu fakirliğin ona anne ve babasından miras kaldığını belirtir:

Ataşından anasından cümle il mîrâs yir

Ben fakîrüm aţam anam yâdigârı cimrilik

“Herkes babasından, annesinden miras yer (mirasa konar). Ben fakirim, babamın ve annemin (bana) yadigârı (sadece) fakirlik.”

Bedrî'nin kendi durumuyla başkalarını latifeli bir anlatımla kıyasladığı bu beytinde “cimrilik” kelimesinin “fakirlik, yoksulluk” anlamının belirgin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira anne babasından miras kalanın bugünkü anlamıyla “cimrilik, pintilik, eli sıkılık” değil, “fakirlik, yoksulluk” olduğu beyitten açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle “ben fakîrüm” ifadesinden sonra “aţam anam yâdigârı cimrilik” denilmiş olması, anne ve babasından kendisine sadece fakirliğin kaldığını vurgulamak içindir. Şair, beyitte, miras hususunda kendisini başkalarıyla kıyaslar ve hâlinin bu konuda ne kadar garip olduğuna, miras kalan şeyin dahi fakirlikten başka bir şey olmadığına mizahi tarzda bir şikâyet ile dikkat çeker. Ancak Bedrî'nin fakirlik üzerine şikâyetleri bir sonraki beyitte çok daha muzip bir hâl alacaktır:

Yüregüm kavun gibi yarıldı âh karpuz diyü

Gözlerüme tûtiyâ itdi hıyârı cimrilik

“Yüregim ‘ah karpuz!’ diyerek kavun gibi yarıldı. Fakirlik (“cimrilik”), hıyarı gözlerime sürme eyledi.”

“Kavun gibi yarılmak” deyimini ile şair; bir şeye karşı duyulan hasreti, derin özlemi ifade etmektedir. O şeyin “karpuz” olduğunu da hemen devamında söyleyerek kavun dendikten sonra akla gelen ilk sebze ile tenasüplü bir söyleyiş oluşturur. Böylece şair anlatıcı, hazin vaziyetini ironik bir ifadeyle süsleyerek kendini acındırmaktan ziyade okuru tebessüm ettiren bir dili tercih etmiş ve metnin hâkim duygu ve atmosferini gülünçlük ve mizaha çekmiştir. Karpuzla ulaşamamış şiir öznesi, beytin ikinci mısraında hıyarı (salatalığı) gözüne sürme diye çektiğini söyleyerek bu mizahı daha belirgin ve etkili kılmıştır. Şair anlatıcı, aslında karpuz bile alamayacak kadar fakir durumda olduğunu ve hatta hıyar bulduğunda dahi âdeta bayram edip onu gözüne sürme diye çektiğini belirterek fakirliğin (şiirdeki tabiriyle “cimrilik”in) yaşattığı sıkıntılara kendisiyle alay eden mizahi bir söyleyişle çarpıcı şekilde dikkat çeker. “Gözüne sürme diye çekmek” deyiminiyle şair, hıyarın (salatalığın) onun için az bulunan, değerli bir şey, -deyim yerindeyse- başının gözünün üzerinde yeri olan bir şey olduğunu, yani karpuzu bırakın hıyarın bile onun için çok kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitte şairin pintilikten dolayı kavun karpuz almadığını düşünmek mümkünse de esasen karpuz isteğiyle ah edip hasret çekmesi, yüreği yarılmasına rağmen ona kavuşamaması -şiirin genelindeki yoksulluk anlatımı da dikkate alındığında- cimrilik tabirinin “fakirlik” anlamını öncelikle düşündürmektedir. Zaten şiir, genel yapısıyla da şairin fakirliğini vurguladığı bir gazelidir. Cimrilik edebilmek ancak kişinin elinde bir birikim olması ile mümkündür. Bedrî ise böyle bir maddi zenginlikten uzak olduğunu, yoksul olduğunu şiirin bütününde vurgulamaktadır.

Şiirin beşinci beyti fakirliğin (“cimrilik”in) gerek evde gerekse sokakta kişide itibar bırakmadığına dair bir yakınmadır:

Evde karum hürmet itmez taşra çıksam bakmaz il

Evde yabanda kıomadı i'tibârı cimrilik

Buradaki son derece içten söyleyiş, evde karısının kendisine hürmet etmediğine dair samimi ve latifevari itiraf, bu hâlden nefes almak için çıktığı dışarıda da hürmet görmemesini belirten ifadeler, sözdeki edayı yine mizahi ve ironik bir boyuta taşır. Şairin dışarı çıktığında kendisine fakirliğinden dolayı kimsenin itibar etmediğini söylemesi aslında bir nevi sosyal eleştiri olarak da düşünülebilir. Bedrî, maddi zorluk içindeki kişilerin zaman zaman maruz kaldığı ve kendilerini daha garip, yalnız hissedebildikleri bu tür hazin bir hâli kendisi üzerinden yarı alaylı bir dille anlatarak hem bu meseleye dikkat çekmekte hem de acıklı bir hâle mizahi anlatımıyla estetik bir pencere açmaktadır. İnsanların gerek evde gerek toplum hayatında maddi zenginliğe bu kadar önem vermesi, itibarı bununla sağlıyor olması da aslında onların maddiyata düşkünlüğünü ve bir bakıma zaafiyetini gösterir. Aslında Bedrî, kendi şahsî durumunu anlatırken, insanların -içeride ve dışarıda- bu hazin tavrına ve hâline de dikkat çekmiş olmaktadır.

Makta beytinde Bedrî, fakirliğin kendisiyle iftihar ettiğini söyler:

Bedriyâ bir müdd de altun vireyidi baña Hakk

Dağı itmezdi benümle iftihârı cimrilik”

“Ey Bedrî, Hakk (Allah) bana bir miktar altın verseydi, fakirlik artık benimle iftihar etmezdi.”

Beyitte miktar/ölçü ifade eden *müdd* (المد) kelimesi için İslam Ansiklopedisi'nde Cengiz Kallek şu bilgiyi verir: “Sözlükte elleri öne doğru uzatmak anlamındaki medd (müdd) kelimesi *öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı* manasına gelir. Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçeğe de müd adlı verilir.” (2006, s. 457). Dolayısıyla Bedrî'nin burada “bir müdd altın” ile ifade ettiğini “iki avuç yan yana tutulduğunda alacağı kadar altın; iki avuç altın” olarak düşünmek mümkündür.

Beyitte “fakirlik” anlamındaki “cimrilik” kelimesiyle “iftihar”ın bir arada kullanılması “*El-fakru fahrî*” (“Fakr, övüncümdür”) hadisine de (Keleş, 2016, s. 347-348) bir telmihtir. Şair burada fakirlikle övünmeyi çağırırsa da esasen fakirliğin kendisiyle övündüğünden bahisle şaşırtıcı anlatımına devam ederek şiirini tamamlar. Fakirlik (“cimrilik”) övünmektedir çünkü Bedrî gibi bir şair bile fakirdir (o devirdeki anlamı ve şiirdeki kullanımıyla “cimri”dir). Allah, eğer şaire iki avuçluk bir miktar altın nasip etmiş olsaydı o zaman fakirliğin böyle bir övüncü olamayacaktı. Bedrî, âdeta fakirliğindeki hikmeti, bu fakirliğin “cimrilik (fakirlik)” kavramının Bedrî'nin yoksulluğuyla övünebilmesini sağlamış olmasıyla açıklayarak biraz sıra dışı diyebileceğimiz bir hüsn-i talilde bulunur. Böylece renkli ve mizahi anlatımlarına yeni bir renkle nokta koyar.

NETİCE

“Cimri” kelimesinin Farsça kökeni ve bu yazının konusu olan Bedrî'nin “cimrilik” gazeli ışığında XV.-XVI. yüzyılda Anadolu - Osmanlı Türkçesinde “cimrilik”in öne çıkan bir anlamının “fakirlik, yoksulluk” olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bedrî, incelediğimiz gazelinde “cimrilik”in yani fakirliğin getirdiği zorlukları mizahi bir üslupla ifade etmiştir. Fakirlik, her çağda insan için belli zorlukları beraberinde getiren bir hâldir. Tabii bu, toplumun ve kişinin olgunluğu ve bakış

açısına göre farklılıklar arz etse de temelde fakirliğin yol açtığı düşkünlük ve zaruretler bu durumdaki kişi(ler) için hayatı zorlaştırmaktadır. Bedrî, bununla başa çıkabilmenin ve buna dikkat çekebilmenin yolunu fakirliğini şiire alaycı-mizahi bir dille dökerek bulabilmiştir. Bu şiir, şairi için hâlini arz etmek, insanları yaşadığı sıkıntıdan haberdar edebilmek için bir vesile olduğu gibi aynı zamanda bir rahatlama vasıtasıdır. Yaşadığı dönemde “cimriliği” yani “fakirliği” ile dikkat çekmiş, Latîfî Tezkiresi’nde bu yönü öne çıkarılmış bir şair olan Bedrî, belki de ismini bugüne taşımasını sağlayan şiirinde, cimriliği (fakirliği) ve getirdiği zorlukları şiirin estetiği içinde hem ferdî ızdırabı hem de sosyal dikkatleri içine alarak dile getirir. Şair, bunu yaparken asıl anlamıyla hazin bir hâli renkli ve mizahi bir üslupla şiirleştirmiştir. Bedrî’nin “cimrilik” redifli gazeli, “cimrilik”in yani “fakirlik”in tarihi açısından dikkate değer bir haşiyedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed-i Dâ’î (2001). *Ahmed-i Dâ’î Divanı (metin-gramer-ıtkıbasım)* (I. cilt). Hazırlayan: Mehmet Özmen. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2015, 13 Mayıs). “Bedrî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Güncelleme tar.: 05.11.2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bedri-mddort> (erişim: 20.02.2022).
- Ayverdi, İlhan (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük – Kubbealti Lugatı*. Kubbealti iktisadi İşletmesi.
- Cebecioğlu, Ethem (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Dervîş Muhammed Yemînî (2002). *Fazîlet-nâme (Giriş – İnceleme – Metin)* (I. cilt). Hazırlayan: Yusuf Tepeli. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Güvâhî (1990), *Pend-nâme*, Hazırlayan: Mehmet Hengirmen. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hayretî (1981). *Dîvân -Tenkidli Basım-*. Hazırlayan: Mehmed Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İsen, Mustafa (2014, 13 Nisan). “Güvâhî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Güncelleme tar.: 04.12.2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/guvahi-mehmed> (erişim: 28.05.2021)
- Kallek, Cengiz (2006). “Müd”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (31. cilt, ss. 457-459), C. 31, s. 457-459. İSAM.
- Kanar, Mehmet (2015). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kortantamer, Tunca (2007). *Temmuzda Kar Satmak -Örnekleleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı*. Hazırlayan: Fatih Ülken-Şerife Yalçınkaya. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Keleş, Reyhan (2016). *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Latîfî. (2018). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ vü Tabsıratu’n-Nuzamâ*. Hazırlayan: Rıdvan Canım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap.
- Mesîhî (2014). *Mesîhî Divânı*. Hazırlayan: Mine Mengi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi. (2009). *Burhân-ı Katı*. Hazırlayanlar: Mürsel Öztürk-Derya Örs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pala, İskender (2020). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Steingass, F. (2005). *Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sâmî. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderûn Kitabevi.

Şükûn, Ziya (1984). *Farsça-Türkçe Lûgat - Gencîne-i güftâr / Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tebdiz (t.y.). Yayın. *Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. <http://tebdiz.com>

Tulum, Mertol (2011). *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009). Yayın. *Tarama Sözlüğü II (3. baskı, s. 774-775)*.

BATI

EDEBİYATINDA

AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO

DENEN

HAYAT

SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk

Tasavvuf

Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN

TÜRK

EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

